

ניחוחות של קדושה

צמח הבזיליקום אינו רק תבלין המככב במטבח האיטלקי, אלא גם צמח בעל משמעות ביהדות, בנצרות, באיסלם ובהינדואיזם. השילוב של ריח דומיננטי, של תכונות מרפא ושל אגדות ומסורות שנקשרו בשמו העניק לו מקום של כבוד בפולחנים ובטקסים. מסע חובק עולם בעקבות הבזיליקום

כתב וצילם: יותם יעקבסון

מדי חודש אוגוסט בכל שנה נערכת בירושלים תהלוכה חגיגית גדולה המציינת את עלייתה של מרים, אמו של ישו, השמימה. צלצול הפעמונים בכנסיית הקבר מרעים במשך זמן ארוך, והמון גדול של מאמינים צועד לעבר הרחבה בחזית הכנסייה ומלווה את האיקונה המקודשת של מרים, לפני שזו תושב אל מקומה הקבוע בכנסיית המטוּכיון, כנסייה עלומה הסגורה בפני הציבור, הנמצאת מול שערי כנסיית הקבר. המאמינים מחזיקים בידיהם צלבים קטנים, נרות, תמונות של הבתולה, פרחים וגם זרי בזיליקום טריים וארומתיים. נזירות מחזיקות את הצמח העדין כאילו היה עולל רך בימים,

ומניפות אותו כשהאיקונה המקודשת חולפת על פניהן. מדי שנה, באמצע חודש ינואר, חוגגים הנוצרים את חג האפיפניה (או בשמו האחר, תיאופניה), חג התגלות האל. החג מציין את מועד הטבלתו של ישו על ידי יוחנן המטביל ואת ירידת רוח הקודש עליו בדמותה של יונה לבנה. החגיגות החשובות מכל נערכות על גדת נהר הירדן, מזרחית ליריחו, במקום הנקרא קצ'ר אל יהוד, ארמון היהודים. כאן, לפי המסורת, חצו בני ישראל בפיקודו של יהושע בן נון את הירדן אל תחומי הארץ המובטחת. כאן עלה אליהו הנביא בסערה השמימיה לנגד עיניו המשתאות של אלישע, ולימים, כאן בדיוק הוטבל ישו. במהלך החגיגה

נוטל הפטריארך היווני-אורתודוכסי צלב עץ וכורך סביבו ענפי בזיליקום טריים. הצלב, הקשור לחוט שבו אוזן איש הדת, מוטבל במים. המשתתפים בטקס מאמינים שהשילוב של הצלב ושל הצמח מטהר את המים לפני שמזרימים אותם על המשתתפים. בחצרותיהם של מנזרים נוצריים אורתודוכסיים אפשר למצוא באופן מסורתי את שיח התבלין. לצד ערוגות פרחי נוי, ניתן לבזיליקום מקום של כבוד, ולא לצורכי המטבח.

הצלבים מתחת לשיח הבזיליקום

מדוע דווקא לצמח הבזיליקום יש חשיבות טקסית כה רבה? בעולם הנוצרי, על פי כתבים עתיקים,

זכה הבזיליקום למעמד רם כבר בתקופות קדומות. האגדה הנוצרית מספרת שלאחר אימוץ הנצרות על ידי האימפריה הביזנטית בימיו של הקיסר קונסטנטינוס הגדול, הגיעה אמו, הקיסרית הלנה, אל ארץ ישראל במטרה לזהות ולקדש את המקומות שבהם חי ופעל ישו. היא חיפשה אחר אתר הצליבה ושרידי הצלב הקדוש, אך מאמציה לא נשאו פרי והיא עמדה לשוב בידיים ריקות לקונסטנטינופוליס. אז סיפרו לה על יהודי מומר בשם קיריאקוס, שהפך לנזיר מתבודד ופרוש וחי בוואדי פרת שבמדבר יהודה. היא שמעה מהנזיר על החיזיון שנגלה לו, שבו נאמר כי שרידי הצלב עתידים להימצא תחת סלע שבראשו צומח שיח בזיליקום מפואר. הקיסרית הנרגשת מיהרה לירושלים ותרה אחר סלע שגיא שבראשו צומח הצמח המהולל. חיש מהרה היא מצאה אותו, והוא הפך לסלע הגולגותא שעליו הוקמה כנסיית הקבר. בראשו של הסלע צמח שיח רענן שהדיף ריחו למרחוק. למרגלותיו התגלו שרידי שלושה צלבים - צלבו של ישו ושניים נוספים של הגנב הטוב והגנב הרע, שנצלבו עם ישו באותו מעמד. גילוי שלושת הצלבים עורר התרגשות, אך גם מבוכה גדולה. איש לא ידע איזה מבין שלושת הצלבים הוא הצלב המקודש. איש דת חכם נזעק למקום והציע להעביר מעל הצלבים פיסת כשהועבר מעל הצלב הראשון לא אירע דבר, כשהועבר מעל הצלב השני נותר מומו כשהיה, אך כשהועבר מעל הצלב השלישי והאחרון קפץ והחל ללכת. כך זוהה הצלב הקדוש.

המנדיל בין קודש לחול

עצם הבחירה הנוצרית בבזיליקום דווקא איננה מקרית, שכן מעלותיו הוכרו כבר בתקופות קדומות יותר. מקורו של השם בזיליקום יווני. הוא נגזר מהמילה "בזיליאוס", שפירושה מלך. מהמילה היוונית נגזרו כמה מילים נוספות - האחת היא בזיליקה, כינוי למבנה ארכיטקטוני ששימש

ארון התרופות האירווזדי

בהודו ידועות עשרות תכונות רפואיות לטולסי, הוא צמח הבזיליקום. הוא משמש כמרכיב בתרופות אירווזדיות (Ayurveda) רבות. למשל, עירוב עליו ומטוהר גרון. נטען גם שהתערובת היא סגולה להמסת אבני כליות. מיץ הטולסי מוריד חום ואילו לעיסת עליו מביאה להקלה משמעותית בתופעות ציון ושפעת. הוא נחשב כבעל יכולת להגן מפני עששת, ובהיותו אנטי בקטריאלי הוא גם דוחה ריחות פה רעים. בעירוב עם מים ומלח הוא נחשב כמרכא מופלא לנגעי עור ולפצעי פנים בפרט. שתיית מים שהושרו בהם עלי בזיליקום מסייעת להוריד את הכולסטרול בדם, ומשחה העשויה משורשיו הכתושים של הצמח ידועה כמקלה על כאבים ועל גירוי שנגרם מעקיצות. בשל קדושתו הרבה, אסור בהודו להשתמש בטולסי לתיבול מאכלי בשר והוא נועד אך ורק למנות על טהרת הצמחונות. לא אחת משתמשים במים שבהם הושרו עלי טולסי לשטיפת העיניים, הפה ומערכת העיכול. עושים זאת בעיקר לפני פוג'ת הבוקר, הטקס הפותח את היום. הצמח נחשב כבעל סגולות המעוררות חיות ואריכות ימים. הוא מסייע לאדם להתרכז בעבודת האל ובתרגול המקרב אותו להארה. יש לצמח שימוש נוסף: מאמינים שבעוד ריחו של הטולסי נעים לבני אדם, הוא דוחה יתושים ונחשים ארסיים.

כמרכז כינוסים, משפטים ושוק מקורה, שלימים היווה השראה למבנה הכנסייה. הבזיליקום הוכר כצמח המלכותי בתקופות קדומות הודות לריחו ולטעמו המשובח. על אלו נוספו מעלות רפואיות רבות המיוחסות לצמח. בספרו "הנהגת הבריאות" (שער שני, 20) כותב הרמב"ם: "ולא ישכח לעולם לחזק הכוח הטבע במזון, וכן לחזק הכוח הנפשי בריח הטוב עם הבשמים החמים כמו המור והענבר ועלי הבזיליקון". הרמב"ם היה מהגורסים כי הריחת הבזיליקום היא סגולה נגד דיכאון. הבזיליקום נקשר גם לטקס ההיטהרות של המוסלמים טרם כניסתם למסגד. במקומות רבים המוסלמים אינם מסתפקים ברחצת פיהם, רגליהם וידיהם במים פשוטים. כדי להדר את המצווה הם רוחצים במים שהושרה בהם בזיליקום, המעניק להם ביטחון עדין. מעניין שגם במחוזות רחוקים, כמו קשגאר שבמערב סין, מכנים המוסלמים האויגורים את הצמח ריחן, כשמו העברי. השם העברי, המדגיש את הניחוח המיוחד של הצמח, מעיד על כך שגם בני העם היהודי הכירו בתכונותיו המיוחדות של הצמח ובניחוחו הטוב. לא בכדי הבזיליקום נמנה על אותם צמחים המשמשים להבדלה במוצאי שבת, המפרידה בין קודש לבין חול.

שערותיה של אלה

מעלותיו של הצמח הוכרו גם בחצי כדור הארץ השני, שם זכה בכבוד אלים. בהודו מכונה הבזיליקום טולסי (Tulasi או Tulsi), ולמעשה יש לומר מכוּנה (בלשון נקבה), שכן הוא נתפס כהתגלמות של אלה, גלגול של אחת מנשותיו של וישנו, האל האמון על קיומם התקין של סדרי עולם. פירוש השם טולסי הוא "הבלתי ניתנת להשוואה". לפי אחת מהמסורות ההינדואיות עלתה האלה מהאוקיינוס הקדום ומשערותיה נוצר הצמח, שהוא תמצית של כל מעלותיה הרבות. לפי מסורות אחרות טולסי אינה אלא אחד מגלגוליה של אשתו של וישנו. במקומות

ימיין לשמאל:

שמה. פעם בשבוע, ביום קבוע, סוגדים לה בעלי הבית. בברכתה הם מבטיחים את שלומם שלהם. נהוג להצית קטורת לפני הצמח ולהניח סביבו מנחות שונות של מים, פרחים וחלב. לאחר שטוהרו ברחצה, חולצים בני הבית את נעליהם ומקיפים יחפים את הצמח. על פי כללי הקדושה הנהוגים, ההקפה נעשית תמיד עם כיוון השעון, כשהצד הימני של גופם, הטהור, מופנה אל הצמח. בדרך כלל מלווה הטקס, הנערך בבוקר, גם בתקיעה בקונכייה, כלי פולחני מוכר בהודו, הנתפס גם כאחד האטרובטים של האל וישנו, בן זוגה של האלה בעלת השיער הירוק. על חשיבותו של הבזיליקום בהינדואיזם אפשר ללמוד גם מתוך העובדה שיש אנשים הקרויים על שמו. אחד המפורסמים שבהם הוא המשורר טולסי דאס (Tulsi Das), "העבד של טולסי", בן המאה ה־16 שחי בווארנסי. טולסי דאס התפרסם בכך שתרם טקסטים סנסקריטיים להינדי, השפה המדוברת והמובנת על ידי ההמונים. בתחילה המעשה שלו עורר את התנגדות הכוהנים כלפיו, אך מאז ועד היום הוא וכתביו נותרו אהובים מאוד על הציבור הרחב. לעתים קרובות נשתל הצמח בתוך מתקן מוגבה המזכיר מזבח. המבנה הוא בעצם אדנית לגידול הצמח המקודש. מתקן זה, המכונה בסנסקריט "במה מורמת לטולסי", מעוטר לא אחת בעיטורים תלת ממדיים, הכוללים מוטיבים מעולם הצומח, ובפסלים צבועים של אלים שונים. פעמים רבות וישנו או אחת מהתגלמותיו (ראמה, קרישנה ואחרים) נוכחים בצדי המזבח במקום של כבוד. פעמים אחרות מופיעים סמלי שפע ומזל אחרים, כגון האל גנשה בעל ראש הפיל, הנחשב למסיר המכשולים, או הסוּסְטִיקָה, צלב הקרס הוודי, סמל הברכה. פעמים רבות נוהגים להניח ענפי בזיליקום בין גזרי העץ שמהם בנוי מוקד שריפת הגופה. במקומות שונים בהודו נהוג להניח בפיו של הגוסס עלה בזיליקום כדי להבטיח את המעבר של נפשו אל העולמות הגבוהים. ■

שונים בהודו נהוג לציין מדי שנה את חתונתם של השניים בטקס המכונה טולסי ויואהא, חתונת טולסי. החג חל ביום ה־11 של חודש קארטיק (חודש ירחי המקביל לאוקטובר=נובמבר) ונמשך חמישה ימים עד מילואו של הירח. כדרך של אגדות הינדואיות, יש להן גרסאות רבות ושונות, חלקן אף סותרות זו את זו. לפי אחת הגרסאות טולסי התחתנה דווקא עם מלך השדים ג'לאנדהאר ועסקה בתפילות קבועות לווישנו שבהן ביקשה שבעלה לא ייפגע על ידי אף אל.

אגדות שונות קושרות את הצמח גם לקרישנה. אחת האגדות מספרת כי טולסי היא גלגול של אחד מהגופי (Gopi), רעות הבקר שהיו מאוהבות בקרישנה. כששקלו את גופו של קרישנה באהב נתנו נשותיו השונות את כל תכטיי הזהב הרבים שלהן לשם שקילה, אולם הסתבר שלא היה בהם די. אז הביאה רוקמאני, בת לווייתו הצמודה של קרישנה, עלה טולסי אחד והניחה אותו על המאזניים שבאופן פלאי התאזנו. בכל מקדש לווישנו יימצאו שיחי טולסי או מחרוזות עלי טולסי שנמכרות למאמינים. לפני שיחי הטולסי במקדשים נהוג לערוך פוג'ה, טקס פולחני, פעמיים ביום. ברבות השנים חוברו שירי הלל ושבח לשיח רב המעלות ונהוג לשיר אותם במהלך טקסים אלו. מענפי הצמח המיובשים מכינים מחרוזות מקודשות לצוואר.

שלום הבית והמשפחה

טולסי נחשבת לאלה המביאה בריאות ושגשוג. היא אמונה על שלום המשפחה והבית ועל ההגנה מפגעים שונים. מסיבה זו, בחזיתם של בתי מגורים רבים, אל מול פתח הכניסה או בסמוך אליו, נשתל צמח הטולסי, המגלם את האלה והנשא את

